

Dayanıqlı inkişaf hesabatları: auditorların vəzifələri və məsuliyyəti

Azərbaycan Respublikasının iqtisadiyyatı inkişaf etdikcə və onun dünya təsərrüfat sistemində integrasiyası gücləndikcə iqtisadi-maliyyə münasibətlərində şəffaflığın təmin olunmasında auditin imkanlarından daha geniş istifadə etmək zərurəti yaranır.

Milli iqtisadiyyatımızın dayanıqlı inkişafını şərtləndirən amillər qismində yeni dövrün tələblərinə uyğunlaşdırılmış dövlət nəzarəti və müstəqil audit sisteminin, habelə qeyri-dövlət nəzarətin önəmli bir forması kimi ictimai nəzarətin əhəmiyyətini xüsusi vurğulamaq lazımdır.

Dayanıqlı inkişaf dedikdə, hazırkı nəslin tələbatlarının gələcək nəsillərin imkanları hesabına ödənilməməsi nəzərdə tutulur. Bu isə öz növbəsində insan tələbatı ilə resurslardan istifadə arasında tarazlığın qorunmasını, təbii ehtiyatların tükənməsinin qarşısının alınmasını, həmçinin dövlət orqanları, biznes strukturları və ictimaiyyət arasında dayanıqlı inkişaf sahəsində effektiv və qarşılıqlı əməkdaşlığın təmin olunmasını tələb edir. Dayanıqlı inkişaf hər bir ölkənin, regionun və iqtisadi subyektin məsuliyyət daşıdığı mühüm bir bəşəri problemdir. Bu kontekstdə, yeni şəraitdə şəffaflığın təmin olunması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Məhz şəffaflıq — hesabatlılıq və obyektiv, keyfiyyətli informasiya təminatının əsası kimi — resurslardan səmərəli və məqsədyönlü istifadənin təmin olunmasında dayanıqlı inkişafın mühüm amili kimi qeyd edilir.

Təsədüfi deyil ki, Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərində informasiya əlçatanlığı, məlumatların toplanması, monitoring və hesabatlılıq dayanıqlı inkişafın ən vacib elementi kimi qəbul olunur. Başqa sözlə desək, mühasiblər və auditorlar dayanıqlı inkişaf məqsədlərinin həyata keçirilməsində mühüm rol oynayırlar. Bununla yanaşı, mühasibat uçotu və auditin də korporativ dayanıqlı inkişafa dair yeni tələblərə uyğun transformasiyası bu günün aktual məsələlərindən biridir.

Aparılan tədqiqatlar onu da göstərir ki, mühasiblər və auditorlar: *a) Maliyyə hesabatları təqdim və təsdiq edilərkən dayanıqlı inkişaf üzrə mövcud durum barədə öz mülahizələrini təqdim etmək; b) Şirkətləri dayanıqlı inkişaf şərtlərini yerinə yetirməyə həvəsləndirmək və təşviq etmək; c) Ətraf mühitin mühafizəsinə və sosial məsuliyyətə dair idarəetmənin məlumat bazasını formalaşdırmaq kimi məsələlərin həllində vacib rola malikdirlər.* Eyni zamanda auditorların və mühasiblərin məsuliyyətinin artırılması da günün vacib məsələlərindəndir. Bütün bunlar isə öz növbəsində mühasibat uçotu və audit sahəsində kadr hazırlığı prosesinə dayanıqlı inkişaf nöq-

teyi-nəzərindən yenidən baxmağa və köklü dəyişikliklərin edilməsi məsələsini gündəmə gətirir. Mühasibat uçotunu və onunla əlaqəli prosesləri və vəzifələri nəzərdən keçirdikdə, maliyyə liderləri adətən risklərin qiymətləndirilməsi, şərti ehtiyatların qiymətləndirilməsi, aktivlərin dəyərsizləşməsi ilə bağlı mülahizələr, planlaşdırma və proqnozlaşdırma və kapitalın bölüşdürülməsinin idarə edilməsini ön plana çəkirlər. Dayanıqlıq və maliyyə mütəxəssisləri təkcə materialların dayanıqlı şəkildə alınması xərclərini deyil, həm də satınalma qərarlarından mümkün nəticələrin spektrini və onların proqnozlaşdırılan gəlirlərə, məsrəflərə və kapital qoyuluşlarına təsirlərini düşünməli və kəmiyyətcə hesablamayı bacarmalıdırlar. Yadda saxlamaq lazımdır ki, bu cür fəaliyyətlər daxili planlaşdırma və fəaliyyət məqsədləri üçün vacibdir, halbuki yalnız maliyyə hesabatı tələblərinə cavab verən elementlər maliyyə hesabatlarına və ya onu müşayiət edən qeydlərə daxil ediləcək. Dünya təcrübəsi göstərir ki, dayanıqlı inkişaf bir tərəfdən mühasiblər üçün, digər tərəfdən auditorlar üçün ciddi öhdəliklər yaradır. Əgər mühasiblər dayanıqlı inkişaf üzrə uçotun aparılması və hesabatların hazırlanmasına məsuldursa, auditorlar həmin hesabatların dürlüslüyünü və obyektivliyini təsdiq etməklə, onun şəffaf və düzgünlüyünə məsuldurlar.

Dayanqlı inkişaf hesabatları (və ya "qeyri-maliyyə məlumatlarına dair hesabat") dair mühasiblərin öhdəliklərinə ətraf mühit göstəricilərinin (karbon izləri, enerji istehlakı, tullantılar və s.), sosial məsuliyyət və əmək hüquqları ilə bağlı göstəricilərin, ESG göstəricilərinin toplanmasının dəqiq uçotu və düzgün təqdimatı daxildir. Eyni zamanda yaşıl maliyyə axınlarının izlənməsi (yaşıl layihələr üçün ayrılan vəsaitlərin düzgün istifadə olunması, məsuliyyətli investisiyaların (məsələn, ESG uyğunluq səviyyəsi olan layihələr), Karbon Hesabatlarının Hazırlanması (Müəssisənin karbon emissiyalarının ölçülməsi, izlənməsi və hesabatı, istixana qazlarının hesabat standartlarına uyğun təqdimatı (məsələn, S1, S2, GHG Protocol və ya ISO 14064 standartları əsasında), vergi öhdəliklərinin yaşıl siyasətlərə uyğunlaşdırılması (ətraf mühitlə bağlı vergi güzəştlərinin və ya öhdəliklərinin mühasibat uçotuna düzgün tətbiqi), sabitlik və risklərin qiymətləndirilməsi (Ekoloji və sosial risklərin maliyyə hesabatlarında əks etdirilməsi, Qlobal iqlim dəyişikliyi risklərinin (fiziki və keçid riskləri) nəzərə alınması) mühasiblərin əsas vəzifələridir. Bu sahədə auditorların öhdəlikləri və məsuliyyətlərinə isə daxildir:

Nəcəf Talibov, Azərbaycan Respublikası Auditorlar Palatasının sədrinin elmi-metodik məsələlər üzrə müşaviri

Dayanıqlılıq Hesabatlarının Auditı
*** Qeyri-maliyyə məlumatlarının düzgünlüyünün yoxlanılması.**
 Qeyri-maliyyə məlumatlarının düzgünlüyünün yoxlanılması müəyyən bir ardıcılıqla həyata keçirilməlidir ki, məlumatların etibarlılığı və uyğunluğu təmin olunsun. Bu cür yoxlamalar adətən daxili audit, keyfiyyət idarəetməsi və ya risklərin qiymətləndirilməsi çərçivəsində aparılır. Qeyri-maliyyə məlumatlarının düzgünlüyünün yoxlanılması üçün tövsiyə olunan ardıcılıq:
a) Məlumat mənbələrinin müəyyən edilməsi;
b) Məlumatların haradan əldə edildiyini müəyyən edin (məsələn: anketlər, daxili hesabatlar, əməliyyat qeydləri, insan resursları məlumat bazası və s.);
c) Hər bir mənbənin etibarlılıq səviyyəsi dəyərləndirilməlidir;
d) Məlumatların kontekstə uyğunluğunun yoxlanılması;
e) Məlumatların məqsədə, normativ sənədlərə və təşkilatın siyasətlərinə uyğun olub-olmadığını qiymətləndirin;
f) Kontekst: fəaliyyət sahəsi, sənaye norması, tənzimləyici tələblər;
g) Tamlığın (komplektliyin) yoxlanılması;
h) Mövcud məlumatlarda boşluq olub-olmadığını müəyyən edin;
i) Lazımı bütün qeyri-maliyyə göstəricilər (məsələn, işçi dövrüyyəsi, karbon emissiyası, müştəri məmuniyyəti və s.) daxil edilibmi?
j) Dəqiqlik və düzgünlük;
k) Məlumatlar yanlış yazılıbsa, qeyri-dəqiqlirsə və ya səhv təqdim edilibsə, düzəldilməlidir;
l) Əgər mümkün olsa, məlumatlar başqa mənbə ilə qarşılaşdırılsın (cross-checking);
m) Müəyyən dövrlər üzrə ardıcılıq;
n) Məlumatların zamana görə dəyişməsi məntiqidirmi?
o) Tarixi məlumatlarla müqayisədə kəskin fərqlər varsa, səbəbləri araşdırılmalıdır;
p) Doğruluğun (validlik) yoxlanılması;
q) Məlumatlar nəzərdə tutulan göstəricini əks etdirmir?

r) Ölçmə metodologiyası və istifadə olunan indikatorlar düzgündürmü?

s) Sistem daxili uyğunluq;

t) Müxtəlif şöbələrdən gələn məlumatlar bir-biri ilə ziddiyyət təşkil edir?

u) Ümumi sistem daxilində sabitlik mövcuddurmur?

v) Sənədləşdirmə və izah;

w) Hər bir məlumat vahidi üçün mənbə və hesablama metodikası qeyd olunmalıdır;

x) Bu, sonradan təkrar yoxlamalar üçün şəffaflıq yaradır;

y) Məlumatların təsdiqlənməsi (verification);

z) Məlumatlar daxili və ya xarici tərəflər tərəfindən təsdiqlənməlidir;

aa) Məsələn, üçüncü tərəf audit şirkəti və ya daxili audit qrupu;

bb) Yekun qiymətləndirmə və hesabat;

cc) Düzgünlük, tamlıq və uyğunluq əsasında yekun rəy formalaşdırılır;

dd) Tapılan uyğunsuzluqlar qeyd olunur və düzəldici tədbirlər tövsiyə edilir;

*** ESG məlumatlarının şəffaflığının və dürüstlüyünün təmin edilməsi problemləri aşağıda bir sıra prosedurların reallaşdırılmasını tələb edir:**

1. Məlumat toplama və mənbələrin dəqiqləşdirilməsi

• ESG göstəricilərinin (məsələn, karbon emissiyası, işçi dövrüyyəsi, gender bərabərliyi və s.) toplanmasında etibarlı və ölçülə bilən mənbələrdən istifadə olunmalıdır.

• Toplanan məlumatların mənsəyi və hesablama metodologiyası sənədləşdirilməlidir.

• Nümunə: Emissiya göstəriciləri üçün ISO 14064 və ya GHG Protocol standartlarından istifadə.

2. Standartlara uyğunluq

ESG məlumatlarının təqdimatı üçün beynəlxalq standartlara əsaslanmaq şəffaflığı artırır.

Əsas ESG hesabat standartları:

• GRI (Global Reporting Initiative);

• SASB (Sustainability Accounting Standards Board);

• TCFD (Task Force on Climate-related Financial Disclosures);

• CDP (Carbon Disclosure Project);

Bu standartlara uyğun hesabatlar müqayisə edilə bilən, açıq və obyektiv olur.

Daxili audit və yoxlama

• ESG məlumatları şirkətin daxili audit qrupu tərəfindən yoxlanmalıdır;

• İdarəetmədə şəffaflıq üçün ESG göstəricilərinin düzgünlüyü üzrə daxili nəzarət mexanizmləri qurulmalıdır;

• Məsələn, ətraf mühitə dair göstəricilərin hesablama metodunun illik auditdən keçməsi.

4. Kənar təsdiqlənmə və audit (third-party assurance):

• ESG məlumatlarının dürüstlüyünü artırmaq üçün müstəqil auditorlar tərəfindən yoxlanması tövsiyə olunur;

• Bu, xüsusilə investorlara yönəlik hesabatlarda etimadı artırır;

• Nümunə: BDO, KPMG, PwC kimi audit şirkətləri ESG audit xidmətləri təqdim edir.

5. Məlumatların şəffaf təqdimatı

• ESG məlumatları aydın, başa düşülən və manipulyasiyaya açıq olmayan formada təqdim edilməlidir;

• Təkcə müsbət göstəricilər deyil, problemlər və zəif sahələr də açıq şəkildə göstərilməlidir;

• "Greenwashing" (saxta yaşıllaşdırma) hallarından qaçınmaq üçün dürüstlük əsas şərtidir.

6. Əlaqəli maraqlı tərəflərin cəlb edilməsi:

• ESG hesabatı hazırlayarkən müştərilər, investorlar, vətəndaş cəmiyyəti, işçilər və tənzimləyicilər kimi maraqlı tərəflərin gözləntiləri nəzərə alınmalıdır;

• Rəy və təkliflər toplanaraq hesabatlara daxil edilməlidir;

7. Məlumatların dövrliyi və ardıcılığı

• ESG məlumatları müntəzəm və davamlı şəkildə təqdim olunmalıdır (adətən illik);

• İllər üzrə müqayisə aparmaq üçün standart formatda və ardıcıl təqdimat təmin olunmalıdır.

8. Risklərin və qeyri-müəyyənliklərin açıqlanması:

• ESG göstəricilərinə təsir edən potensial risklər və qeyri-müəyyənliklər barədə məlumatlar da açıqlanmalıdır;

• Bu, maraqlı tərəflərin daha obyektiv qiymətləndirməsinə imkan verir.

9. Texnoloji sistemlərin istifadəsi

• ESG məlumatlarının toplanması, təhlili və hesabatlaşdırılması üçün ixtisaslaşdırılmış proqram təminatları və sistemlərdən istifadə edilməlidir;

• Nümunə sistemlər: SAP Sustainability Control Tower, Microsoft Cloud for Sustainability, ESG Tracker və s.

10. Etik prinsiplərə əsaslanma:

• ESG hesabatında etik prinsiplər (dürüstlük, obyektivlik, məsuliyyətlik) əsas götürülməlidir;

• Daxili siyasət və dəyərlər şəffaf şəkildə açıqlanmalıdır.

Xüsusi qeyd edilməlidir ki, ESG məlumatlarının şəffaflığının və dürüstlüyünün təmin edilməsi — təkcə texniki yox, həm də etik məsuliyyətdir. Bu prosedurların tətbiqi şirkətin dayanıqlı və məsuliyyətli fəaliyyət göstərdiyini sübut edir.

Risklərin auditı dayanıqlı inkişaf şəraitində mühüm əhəmiyyət kəsb etməklə auditorlar tərəfindən ekoloji və sosial risklərin müəssisənin fəaliyyətinə təsirinin qiymətləndirilməsi və hesabatların bu riskləri əks etdirib-etdirmədiyinə yoxlanılması prosedurların müəyyənləşdirilməsini tələb edir. Bu proses həm maliyyə auditı, həm də dayanıqlılıq (ESG) auditı çərçivəsində aparıla bilər.

Ardıcılıq aşağıdakı kimidir:

1. Risklərin tanınnması (identifikasiyası);

2. Daxili nəzarət sistemlərinin qiymətləndirilməsi;

3. Müvafiq məlumatların toplanması və analiz;

4. Mühasibat və hesabat prinsipləri ilə uyğunluğun yoxlanılması;

5. Əsas müşahidələrin və nəticələrin formalaşdırılması;

6. Audit hesabatının hazırlanması.

Nəticə olaraq, auditorun işinin ardıcılığı belədir:

1. Risklərin identifikasiyası;

2. İdarəetmə sistemlərinin və daxili nəzarətin qiymətləndirilməsi;

3. Məlumatların toplanması və təhlili;

4. Hesabat prinsipləri ilə uyğunluğun yoxlanılması;

5. Nəticələrin sənədləşdirilməsi və rəyin formalaşdırılması;

6. Audit hesabatının tərtib edilməsi.

Etik məsuliyyət problemlərindən danışırkən auditorların müstəqillik və qərəzsizlik prinsiplərinə əsaslanaraq qeyri-maliyyə hesabatlarında manipulyasiyanın qarşısını alması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Auditorlar müstəqillik və qərəzsizlik prinsiplərinə əsaslanaraq qeyri-maliyyə hesabatlarında baş verə biləcək manipulyasiyaların qarşısının alınmasında mühüm rol oynayırlar. Bu prinsiplər auditorun obyektiv və ədalətli mövqə tutmasını təmin etməklə yanaşı, hesabatların etibarlılığını və şəffaflığını da artırır. Xüsusilə korporativ sosial məsuliyyət, ətraf mühitə təsir, işçi hüquqları kimi qeyri-maliyyə göstəricilərinin cəmiyyət və investorlar üçün əhəmiyyəti artıdıqca, bu sahədə aparılan auditin dürüst və qərəzsiz olması vacib hala gəlir. Auditorların etik standartlara sadıq qalması, maraqlar toqquşmasında yayınması və heç bir təzyiqə məruz qalmadan fəaliyyət göstərməsi manipulyasiya riskini minimuma endirir və ictimai etimadı gücləndirir.

Yeni şəraitdə mühasiblər və auditorların bilik və bacarıqlarını artırmaları zərurəti bir sıra müasir sahələrə yiyələnmələrini tələb edir. O cümlədən:

• ESG analizi və hesabatı;

• Karbon maliyyəsi və yaşıl vergitutma;

• İqlim risklərinin modelləşdirilməsi;

• Davamlılıq göstəricilərinin ölçülməsi və təhlili.

Əlavə etik və sosial məsuliyyətlərə misal olaraq aşağıdakıları göstərmək olar:

• Etik davranış: Şirkətlərin sosial məsuliyyətə uyğun fəaliyyət göstərməsinə nəzarət;

• Şəffaflıq: Cəmiyyətin etimadını təmin etmək üçün dürüst və açıq hesabatların hazırlanması;

• İctimai maraqların qorunması: Mühasiblər və auditorlar yalnız şirkətin deyil, cəmiyyətin də maraqlarını nəzərə almalıdırlar.

Yekun olaraq qeyd edim ki, dayanıqlı inkişaf və yaşıl iqtisadiyyat şəraitində mühasiblər və auditorlar yalnız maliyyə deyil, həm də sosial və ekoloji məlumatların düzgünlüyünə cavabdehdir.